

Шарқ юлдузи

Ойлик адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий журнал

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

51-йил чиқиши

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

www.ziyouz.com kutubxonasi

МУНДАРИЖА

Пиримқул Қодиров. Янги довонлар 3
Туроб Тўла. Таъмир ҳайрати. Шеърлар 5
Тоҳир Малик. Чорраҳада қолган одамлар. Фантастик қисса . 12
Ойдин Ҳожиева. Ғўза гуллаганда. Шеър 62
Сайёр. Украина ва Ўзбекистон. Шеърлар 63
Душан Файзий. Синфдошларим. Шеърлар 65
Тўлепберген Қаипбергенов. Кўз қорачиғи. Роман. Давоми . 68
Амирқул Пўлканов. Йиллар. Шеърлар 103
Аҳмад Тошхўжаев. Ёз кунлари. Шеърлар 105

ҲИКОЯЛАР

Мирзакалон Исмоилий. Гар пуф деса... 108
Мирзоҳид Мирзараҳимов. Қарздор 122
Нусрат Раҳматов. Расм 132

ЯНГИ НОМЛАР

Абдураҳмон Акбаров. Соат қўнғироғи. Шеърлар 137
Эргашали Абдуллаев. Бойчечак. Шеърлар 138

ЯНГИ ТАРЖИМАЛАР

Учқун. Интилиш. Шеърлар 140

ОЧЕРКЛАР

Саид Аҳмад. Хазонсиз боғ 142
Намоз Саъдуллаев. Моҳият 148

ЮБИЛЯРЛАРИМИЗ

Шомил Алядин. Мармар зиналар 155
Н. Шукуров, С. Мирзаев, С. Халимов. Адабиёт тарихининг билимдони 164
Воҳид Зоҳидов, Маҳкам Маҳмудов. Талант шундай учқунланади . 165
Эътибор Охунова. Камолот сари 168
Олим Қўчқорбеков. Лағмончи. Шеърлар 170

БИЗНИНГ КАЛЕНДАРЬ

Розия Мамажонова. Революция сабабчиси 171

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК

Иброҳим Ғафуров. Достон устуни 173
Собир Мирвалиев. Ҳаққонийлик ва ҳалоллик кўзгуси 180
Охунжон Собиров. Шоир ижодининг сарчашмаси 184

ТАҚРИЗЛАР

Санжар Содиқ. Ижод қадри 188
Шамсиддин Шукуров. Қимматли асар 190
Иброҳим Азимов. Болалар шеъриятининг кўзгуси 193
Хатиба Ҳакимова. Ҳаракат — саҳна асарининг қалби 196

ЙИЛЛАР, ФАКТЛАР, ВОҚЕАЛАР

Раъно Иброҳимова. «Энг муҳими иш...» 198
Лидия Заславская. Асирликнинг оғир қисмати 201

ГУЛҚАЙЧИ

Жўра Маҳмудов. Муҳокама 203
Маданий ҳаёт 206
«Звезда востока» август сонида 207

www.ziyouz.com kutubxonasi

Иброҳим Ғафуров

ДОСТОН УСТУНИ

Инсон ноёб, эҳтиросга тўлиқ ҳодиса. Ҳар бир одам дунёга келиб такрорланмас тақдир, такрорланмас йўл билан яшайди. Ҳеч бир инсон ҳаёти ҳеч қачон текис, тўғри, бир равиш, бир маромдаги йўлдан бормайди. Табиатда чўллар кўллар билан, ўрмонлар чексиз қорлик, музлик сайхонлар билан, водийлар тоғлар-тошлар билан, қуруқликлар беҳудуд океанлар билан алмашгандай ва кундуз қоронғу тун билан, булутли бадковоқ кунлар чороғон, мунаввар офтоб билан ўрин талашгандай, ерни яшартиргувчи ва поклагувчи шамоллар сукунатлар билан тинимсиз олишгандай ва сукунатлар ичидан ҳаёт нафасини яратгандай инсон боласи ҳам курашлар, тўқнашувлар, яхшиликнинг ғалабаси, ёмонликларнинг йитиши ичида вояга етади. Онадан баркамол бўлиб туғилган одам йўқ. Одам одамлар ичида, ҳаёт тўлқинлари бағрида ўсади, тоғларга чиқади, тоғлардан тушади, яна бошқа чўққиларга тирмашади, ҳар дамда янги бир дам билан яшайди. Ҳар бир инсон ноёб бўлгани, ҳар кимсанинг тақдири тугал ўзгача бўлгани, тақдирлар бир-бирига ўхшамагани учун ҳам замида яшаш доимо лаззатли, доимо ғаройиб, доимо сирлидир.

Шуларни назарда тутганда ва шулардан кўз юммаганда, инсон ҳар доим ва ҳар қачон — поэма, деган хулосага келиш мумкин.

Ҳа, инсон—поэма. Инсон ўз юксаклиги ва такрорланмаслиги, абадият ва ўткинчилик ичида яшаши, яратиши бугундан эртага яхши ҳаёт қолдиришга интилиши билан ноёбдир. Ноёб бўлгани учун ҳам поэмадир.

Инсонни шундай кўтаринки тушуниш ва тасаввур қилишдан, шундай тушунча ва тасаввурот орқали пайдо бўладиган муҳаббатдан санъат, шеърият туғилади.

Бугунги достончиликка мана шундай кўтаринки бир нуқтаи назардан қараб кўрамиз.

Биз фикр юритмоқчи бўлган достонларнинг ҳаммаси яхши ният билан ёзилган. Яхши ният билан китобхонга ҳавола этилган.

Уларнинг ҳаммаси сюжетли достонлар. Ҳеч бўлмаганда сюжетнинг парчалари, элементлари бор. Бундан бир неча ўн йиллар муқаддам достон сюжетли бўлиши керакми, йўқми, достонда ўзи сюжет қандай бўлиши лозим деган баҳслар бўлиб ўтган эди. Бир битимга келинмаган, бир битимга келишнинг ўрни ҳам йўқ эди. Чунки муаммо шу тарзда қўйилганда, баҳс катта ижодий самара бермаслиги аниқ эди.

Поэманинг устуни — инсон, унинг катта, ибратли тақдирлари. Шу тақдирларда акс этадиган тарих. Тақдир эса — ранг-баранг воқеаларнинг жами. Шундай бўлгач, воқеасиз қандай асар бўлиши мумкин. Муаммони бошқачароқ тарзда қўйган яхши эмасми? Достонларда инсон характерлари бўлиши керакми? Характер инсон табиатининг мағзи. Характер инсон феъл атворининг маъноси, мазмуни. Шундай экан, достон инсон характерининг тасвирисиз мавжуд эмас. Афсуски, биз бу ҳақда жуда кам сўзлашадиган, жуда кам тортишадиган бўлиб қолдик. Ваҳоланки, бадиий характер яратиш масаласи муҳокамаларимизнинг бошида туриши, ҳеч қачон кун тартибидан тушмаслиги зарур.

Биринчи қўйилган саволимизга ижобий жавоб устида келишган бўлсак, унда қонуний тарзда иккинчи савол ўртага чиқади.

Замонавий достонларда характерлар тўқнашуви яратилиши керакми, йўқми?

Бу савол ҳозир жуда ҳам актуал бадиий маъно касб этиб турибди.

Зотан, мана шундай гўё оддийга ўхшаб турган саволга қандай жавоб беришимиз — замонавий достонга бўлган бадиий қарашларимизни белгилаб беради.

Достон асосида характерларнинг тўқнашувлари ётиши шарт. Бу талаб янги эмас. У достончиликнинг неча минг йиллик традицияларидан келиб чиқади. Лекин бу эски талаб ҳар куни, ҳар бир даврда янги талабдай эшитилади. Чунки шу талаб рўёбга чиқмаган, бадиий тажассумини топмаган ҳамма ҳолларда достон мадорсиз, ичи ғовак, одамларнинг достон ўқиш ҳавасини буткул қайтарадиган бир зерикарли узундан узоқ ҳодисага айланади. Достон ўзининг эпик сюжет, эпик характер ярата олиш

www.ziyouz.com kutubxonasi

маҳорати жиҳатидан доимо прозанинг роман, қисса сингари жанрлари билан мусобақалашиб келган. Сўзларнинг юксак маънодаги таъсирчанлиги, эмоционал қудрати, шеърий синтез қобилияти билан ўтган асрларда ҳатто етакчи мавқеда турган, роман ҳамда қисса каби бугунги кунда беҳад ўқишли жанрларнинг фавқулодда тараққиётига хизмат қилган.

Усмон Азимовнинг «Қуёшли олам» деб аталган достони асосида ижтимоий типларнинг тўқнашувлари ётади. Достон романтик йўналишда ёзилган. Персонажлар номсиз. Улар шахсий характер белгиларига кўра эмас, ижтимоий қиёфаси билан кўзга ташланади. Муаллиф уларни Шоир, Қиз, Талаба, Устоз, Хавфли одам, Порахўр, Хушомадгўй, Қофиябоз, Шайтон деб атайди. Персонажлар ўз ижтимоий мансубиятларига кўра, шунинг мазмунига кўра ҳаракат қиладилар. Шоир, Қиз, Талаба, Устоз — оламни шоирона тасаввур этадилар, шоирона тушунадилар. Шоирнинг тушига қуёш сари талпинган ва унга интилиб сира етолмаган болакай киради. Қуёш болакайга «асрлар виждонини» бермоқчи бўлади («Асрлар виждони»)— жуда мавҳум тушунча Унинг нималиги маълум эмас. Гарчи шу шоирнинг тушида рўй бераётган гап бўлсада, лекин биз учун очилмай чала қолади. Болакай билан қуёш ўртасида шундай бир ғалати суҳбат ўтади:

Унинг бу гапидан қуёш жилмайди
Ва сўнгра ишора қилди ўтлоққа:
«Бу нима?»
«Бу қўшиқ»— деди болакай.
Қуёш нигоҳини тикди фалакка:
«Бу нима?»
«Бу — қўшиқ!»— деди болакай.
«Жумлаи жаҳончи?»— сўради қуёш,
«Қўшиқ! Қўшиқ!»— деди ёниб болакай...

«Қуёшли олам» достонининг ижобий персонажлари коинотни, жумла жаҳонни мана шундай бир бутун қўшиқ ҳолида шоирона тасаввур қиладилар. Лекин қуёшга интилиб, қуёшдан камол топиб яшовчилар қаторида бошқача тоифадаги кимсалар ҳам бор. Улар Хавфли одам, Бепарво, Мансабпараст, Хушомадгўй қиёфасида кўринадилар. Уларда номлари кўрсатиб турган иллатлар синтезлашган. Иллатнинг қуюқ, характерли белгиларини акс эттирадилар. Улар гарчи ҳар турли кўринишларга эга бўлсалар-да, лекин руҳий дунёлари бир тусда пуч ва аянчли. Улар молпараст одамлар. Нарсаларнинг қули бўлиб қолганлар. Мансабпарастлик, хушомадгўйликнинг асосида молпарастлик туради. Улар ҳамма нарсани бойлик, қимматбаҳо нарсалар ҳал қилади деб тушунадилар. Ҳатто улардан бири Хавфли одам қуёшни сотиб олиш қасдига тушади. Молдунёнинг кучига у шу қадар ишонади. Унинг назарида бойлик бўлса, ҳамма нарсани қилиш мумкин. Шоир маънавий-руҳий қашшоқлик одамни шу қадар разолатга олиб бориши мумкинлигини яхши очади. Қуёшни сотиб олишга уринган бу Хавфли одам Андрей Вознесенскийнинг «Оза» поэмасидаги Экспериментчи деган персонажни эслатади. Бу экспериментчи ер юзидан поэзияни йўқотиш ва заминни қоқ иккига ажратиб ташлаш фикри билан яшайди. Ер куррасини иккига бўлиб ташлаш билан ҳам қаноатланмайди. У ернинг иккига бўлинган паллаларини бир--бирига тухум пўчоғидек жойламоқчи бўлади. «Рост, инсониятнинг ярми нобуд бўлиб кетади, лекин унинг омон қолган иккинчи ярми эксперименти кўриб кўзлари қувонади!» — дейди у. Қуёшни сотиб олишга интилиш, ерни иккига бўлиб ташлаш — булар ўта такаббурликдан, нарсаларга фавқулодда сиғинишдан келиб чиққан разолатнинг оқибатларидир.

Усмон Азимов драматик достонда шартлилик ва символикадан усталик билан фойдаланади. Шу усуллар асосида мазмунни қуюқ ва ҳаяжонли қилиб ифодалашга муяссар бўлади. Замонавий достонларда шартлилик ва символикадан фойдаланиш кенг урф бўлмоқда. Бу усулдан айниқса, шоир Рамз Бобожон ўз достонларида кўп фойдаланади. Шартлилик ҳаётий ҳақиқатни таъсирчан қилиб беришнинг бир усули. Унинг асосида аслида муболағадор ва хаёлий-фантастик фикрлаш ётади. Лекин бу усул суистеъмол қилинган ҳолларда у асар тўқимасини ҳаддан ташқари сохталаштириб юбориши, ҳақиқатни очиш ўрнига уни беҳад чигаллаштириб, хиралаштириб қўйиши мумкин. Усмон Азимовнинг драматик достонида Шоир қуёшни сотиб олувчилар зуғумидан қутқариш учун кўкларга парвоз қилади. Гарчи бу тамомила шартли бир заминда рўй бераётган бўлса-да, олдинда бу воқеа бадиий далилланмаганлиги учун ишонч уйғотмайди. Шоир фақат даҳанаки жангга йўналтирган, разолатга қарши қуруқ қўл билан курашишга отланган эзмароқ резонёрга ўхшаб кетади. Асарнинг хулосаси енгил-елпи қурилгандай таассурот қолдиради. Шоир қуёшни сотиб олмоқчи бўлаётганларини эшитганда, бирдан тутақиб кетади ва шундай монолог айтади:

Қуёш кўр қилгурлар...
Ҳатто қуёшни —
Сотиб оламан денг?.. Орзунгиз бекор!
Қуёш нури турсин, бир сиқим нурин
Кафтингизда тутмай умрингиз ўтар.
Сизга-ку маслаҳат бермоқлиқ ҳаром.
Аммо билиб қўйинг қуёш йўлини...
Мана шу тупроқни, Ватанни севинг,
Жонингиздан кечинг керак бўлганда,
Ўзингизни эмас, бировни ўйланг,
Кулишни ўрганинг биров кулганда,

www.ziyouz.com kutubxonasi

Биров «оҳ» урганда, қийналинг, йиғланг!
Машина-ю гилам баҳосинимас,
Олис келажакнинг дарду қайғусин
Онангиз исмидай ўйинг юракка!
Шунда қуёш ўзи чиқару пешвоз,
Пойингизга тўкар порлоқ вужудин...
Аммо бу кўп оғир... Кўксимни ёринг,
Бир юрак кўринар...
Қоврилиб кетган!
Сиз бўлса... Кетаман... Йўлимни тўсманг!

Шундай насиҳатомуз эзмалик билан молпарастларга, бойлик бандаларига қарши курашиб бўлармикин. Бунинг устига уларга насиҳат «ҳаром»лигини билиб туриб яна насиҳат қилиш унчалик ақлдан эмас-ку! Сўз ортиқчалигини англаб туриб ҳам яна эзмалик қилмоқ — қаҳрамоннинг дидига ва ақлий қобилиятларига кўз ўнгимизда ишончсизлик қўзғатади. Табиийки ўрни ва меъёри топиб айтилмаган сўз кулги бўлади, кўзлангандан тескари натижа беради. Шоирнинг бошқа монологларида ҳам шунга ўхшаш пала-партишлик сезилиб туради. Лекин ҳозир гап бунда эмас. Шоирнинг йўлини ҳеч ким тўсаётгани йўқ. Лекин аллақандай эффект учун бўлса керак, «йўлимни тўсманг!»— дейди. Бундан ташқари нечун у дарҳол жанг майдонини ташлаб кетмоқда. Тўртта насиҳат билан наҳот кураш туғаган бўлса?! Бу ҳаракат кураш майдонида пассивликдан бошқа нарса эмас. Шундай пассивлик натижасида Шоирнинг кейинги хатти-ҳаракатлари ҳам етарли ишонтирмай қўяди.

Шоир Амиркул Пўлканнинг «Отахонларим» достонида ҳам шунга ўхшаш ҳодисани кузатиш мумкин. Икки меҳнат ветерани, колхоз ташкил этишда фаол иштирок этган қария шаҳарга қурултойга келдилар. Уларни шаҳарда мухбирликка ўқиётган талаба кутиб олди. Шаҳар айлантирди. Меҳнат қаҳрамони бўлган бу чоллар айниқса, ўғирлик ва қаллобликни ёмон кўрадилар. Ўғирлик ва каззобликка қарши дарғазаб сўзлар айтадилар. Улар кўп нарсалардан норози бўладилар. Кўп нарсалар уларга ёқмайди. Айниқса, ҳозирги ёшларга жуда салбий кўз билан қарайдилар. Ўз ўтмишларини беҳад яхши кўрадилар. Ўз ўтмишлари ҳақида сўзлаганда, «минг ёниб, минг ўчардик», «олов эдик», «учар эдик» деганга ўхшаш сўзларни кўп ишлатадилар: «Чин, ҳақиқий чавандозлар у вақтларда кўп эди. Мановдаги лапашанглар орамизда йўқ эди», деб шўрлик талабани чандийдилар. Қодир Полвон Сарвини отга ўнгариб олиб қочиб уйланганлиги билан мақтанади. Булар бадиий жиҳатдан дуруст асосланмаганлиги учун салбий таассурот қолдиради. Натижада ижобий деб талқин этилаётган қаҳрамонлар эзмароқ кимсаларга ўхшаб кетадилар. Достонда бир эпизод бор. Воқеа далада рўй беради. Раис, партком, райондан келган вакил ғўза баргини тўктиришни талаб қиладилар. Қодир Полвон рози бўлмайди. Ҳали вақт бор, дейди. Шунинг билан боғлиқ равишда анча сўзлар қораланади, анча саҳифалар ишғол этилади. Ҳамма ноҳақ ишни талаб қилади. Фақат достон қаҳрамони ҳақ бўлиб чиқади. Бир одамни ақлли, ватанпарвар қилиб кўрсатиш учун бошқаларни аҳмоққа чиқариш, қолоқ қилиб тасвирлаш шартми? Бу ҳаёт ҳақиқатига қанчалар тўғри келаркин?

Султон Акбарийнинг «Кўкан Шўро» достони ёркин истиқболга эга бўлган инсон тақдири ҳақида ҳикоя қилиш мақсади билан ёзилган. Шоирнинг мақсади жуда оригинал. У Ғафур Ғулом яратган Кўкан образига янгидан мурожаат қилади. Кўканнинг ўттиз учинчи йилдан кейинги тақдирига назар ташлайди. Уни адабий қаҳрамоннинг тақдири қандай бўлганлиги жуда қизиқтиради. Достоннинг биринчи боби Ғафур Ғуломга, иккинчи боби Кўкан тақдирини ёритишга бағишланади. Улкан совет шоири ўз шогирдига васият қилади. Кўкан шундай қолиб кетмасин. Унинг қолган ҳаётини сен ёзиб битарсан. Чунки Кўкан коммунизм иши учун ҳам керак. Акбарий Ғафур Ғуломдан йўл-йўриқ, топшириқ олади. Бунда биз Ғафур Ғуломни чин устоз қиёфасида кўрамиз. Акбарий шоирдан қай вазиятда, қандай топшириқ олганлигини жуда жонли тасвирлайди. Ғафур Ғуломнинг характерини, унинг сўзлаш тарзи, бағри кенглиги, тамтамлиги, виқори, салобати, улуғ назар инсон эканлигини ишонарли ва жозибадор чизади. Шайхзода, Собир Абдулла, Саид Аҳмад, Шукрулло, Юсуф Шомансур, Абдулла Орипов сингари санъаткорлар Ғафур Ғуломнинг давр воқелигида, социализм қуриш тарихида жуда чуқур из қолдирган сиймосини жозиб қирралари билан тасвирлаганлар. Уларнинг асарларида Ғафур Ғулом ўзбек социалистик миллий характерининг ўткир қирраларини ўзида мужассамлаштирган, замон маърифати ва маданиятининг илғор намояндаси, ўсиб келаётган авлодга ота бўлолган шоир каби гавдалантирилган. Акбарийнинг достонидаги Ғафур Ғулом ҳам теран миллий хусусиятлари билан ажралиб туради. Акбарий Ғафур Ғулом сиймосининг халқчил томонларини очиб кўрсатишга алоҳида урғу беради. Ғафур Ғулом Акбарийга беш насиҳат қилади. Бу беш насиҳат қанчалар Ғафур Ғуломга хос. Қанчалар унинг донишманд закий сиймосига ярашади.

Достоннинг иккинчи бобида Акбарий Кўкан таржимаи ҳолининг давомини очади. Кўкан энди етмишларга борган мўйсафид. У даврнинг илғор кишиларидан бири бўлиб етишган. Урушда иштирок этган. Урушдан бир қўлсиз қайтиб, колхозни кўтаришда фаол қатнашган. Унинг кўкраклари нишонларга тўла. Ҳозир у қишлоқ советининг раиси. Акбарий Кўканни ҳар нарсага давлат нуқтаи назардан қарайдиган киши сифатида тасвирлайди. Кўкан ҳар бир масалага давлат кишиси каби ёндошади. Акбарий тасвиридаги Кўкан тажрибакор, доно, ҳаётни яхши биладиган инсон. Улуғ Ғафур Ғулом юрагининг қонидан дунёга келган, социализмга қийинчилик билан кириб келиб, сўнг унинг онгли фидокор деҳқонига айланган Кўкан ўз сиймосида бутун та-

www.ziyouz.com kutubxonasi

рихимизнинг катта бўлагини акс эттиради. Ғафур Ғулом қанчалик халқчил бўлса, Кўкан ҳам шунчалар халқчил, халқ кишиси. Кўкан образи Ғафур Ғулом шахсининг улуғвор томонларини бўрттириб туради. Бу ўринда улкан шоир яратган образ шу шоир характерига тутилган кўзгу каби қаралиши ҳам мумкин. Улар бир-бирларига шу қадар уйғундирлар. Акбарий Кўкан ҳаётининг давомини чизаркан, зиддиятлардан, тўқнашувлардан қочади. Кўкан характерини таърифлар ва тавсифларда яхши гавдалантиради-ю, уни янада қизиқроқ қилиши мумкин бўлган ҳаётий коллизиялардан ўзини тияди. Текис ижобий сиймо яратади. Шундан образ схема асосда қурилганга ўхшаб қолади.

Акбарий достонни Ғафур Ғулом усули билан ёзади. Халқчил кишиларни халқчил усул билан гавдалантиради. Достон сўзга, оз ишлатиладиган сўзларга жуда бой. Шоир ўша сўзларга янгидан жон бағишламоқчи, тирилтирмоқчи, истеъмолга олиб кирмоқчи бўлади. Лекин истеъмолдан чиққан сўзларни шу қадар кўп қўллайдики, достонни ўқиш ва қабул қилиш жуда қийинлашади. Тинмасдан луғатга қарашга тўғри келади. Ҳатто Фозил шоир тили Акбарий тилидан нақадар соддароқ, ҳатто беш юз йил илгари яшаган Бобир тили соддароқ.

Бобир, ўзунгни ўргата кўр ёрсизки, мен
Истаб жаҳонни мунча қилиб ёр топмадим.

Мени доим мана шу «мунча қилиб» бениҳоя ҳайратга солади. Ўз шоироналиги, соддалиги, баркамол халқчиллиги билан тўлқинлантиради. Бизнинг замондош шоиримиз эса стилизацияга берилиб кетиб, усулни бутунлай архаиклаштириб, замон китобхонидан йироқлаштираётганлиги, ўз асарига ўзи тўсқинлик қилаётганлигини сезмайди. Акбарий мухбир дўстлари билан Кўканни кўргани Чустга отланар эканлар, поездда иттифоқо Кўканнинг жияни билан учрашиб қолади. Кўканнинг жияни буларни артист бўлишса керак, деб тахмин қилади. Бу ерда шундай тасвир келади.

«Қизиқ артист экансизлар», деб қўйди сўнг,
Мавриди бор, чоғи келиб қолганди ўнг,
Гапни айлантириб ташлаш, сўзни ямаш,—
Калла деган хумчага бир фикр қамаш.
— Йўғ-ей,— дедим,— бизлар бўлак тоифадан,
Масаланми, шоир деган заифадан...
Жўрамизнинг икки бети ловуллади,
Гўё ички аъзолари шовуллади...

Сўзлардан ҳам ички аъзонинг шундай ғаройиб шовуллаши эшитилиб туради. Булар, албатта, стилизациянинг «гуллари»дир. Шоир икки катта эпик романга етадиган луғатий бойликни битта кичик достонга сиғдирмоқчи бўлади. Натижада усул чок-чокидан тириллаб сўкила бошлайди.

Барот Бойқобилов катта-катта достонлар ёзмоқда. У юртга, коммунизм қурувчиларига мадҳия айтишни севадиган шоир. Шундай шоир бўлиб эл-юртга танилган. Барот Бойқобилов ўз ифтихори ҳақида ёзишни яхши кўради. Унинг қалами социалистик Ватанга фахрия ва қасида айтмоқликдан илҳом ва ғайрат олади. Унинг индивидуал шоирона услуби шеъриятга мана шундай мақсадлар билан ёндошмоғи ва муносабатда бўлмоғидан туғилгандир. Барот Бойқобиловнинг «Табаррук тупроқ» деб аталган достони ҳам унинг олдинги достонларига ҳамоҳанг, уларнинг йўллари, мотивларини давом эттиради ва тўлдиради. «Табаррук тупроқ»нинг ғоявий йўналиши ва мазмуни қуйидаги сатрларда очилади:

Мозийнинг қадрига етмаган башар
Элу юрт олдида бўлгай жавобгар.
Аждодлар меросин улуғлаган жон
Келажак боғида яшар беармон.
Буюклар олдида кимки эгса бош
Ўзи ҳам уларга бўлгувси сафдош.
Кимки шавкат қўшса эл шавкатига
Мангу фарзанд бўлур мамлакатига.
Улуғ аждодларга топинган инсон
Эл аро қадрини топур бегумон...
Шу сабаб Регистон қисмати бугун
Оташин юракда қўзғатди тўлқин.

Шоир Регистонни таъмир қилиш воқеаларини кўтаринки, авж пардадаги сўзлар билан тасвирлайди. Тасвирда қасида усулини танлайди. Ўтмиш обидаларга, уларни яратган меъморлар ва санъаткорларга, уларнинг ақл-заковатларига таҳсинлар ўқийди. Халқ тарихи ва санъаткорлигининг ўлмас хотираларини қадрлаган, уларни кўз қорачиғидек асраш, келажак наслларга авайлаб етказиш фикри-ёди билан яшаган ва ҳаракат қилган замонамиз илғор кишилари шарафига фахрия битади. Достон тўқимаси ичига ўз лирик хаёлларини, умрининг лавҳаларини кртади. Бу достон шоирнинг Самарқандга муҳаббатидан туғилган. Асар бошдан-оёқ шу муҳаббатнинг васфидир. Васф йўлини танлаган шоирнинг сўзлари, албатта, жуда серпардоз ва серҳашамдир. Серпардозлик деганда, хусусан, Барот Бойқобиловнинг асарларида баъзан кўзга ташланиб қоладиган маълум гапларга жило югуртириб айтиш ҳолларини тушунамиз. Барот Бойқобиловнинг шеъри шундан халос бўлса, у бир туслиликдан халос бўларди.

Рамз Бобожоннинг «Минг бир турна» достони Хиросиманинг аянчли ёдномаси. Шоир Японияда бўлганида Хиросима унга жуда қаттиқ таъсир қилган, шу оғир таас-

www.ziyouz.com kutubxonasi

суротлар сирқираб шеърга айланган. Бу асарни урушларга, атом ваҳшатларига, инсониятни қора ваҳима ҳамда васвасаларга солишга уринувчиларга қарши ёзилганлиги равшан. «Минг бир турна»нинг мазмунини, сюжети чизиқларини айтиб бериш қийин. Бунда мунтазам сюжет эмас, унинг жароҳатга ўхшаган парчалари ҳаракат қилади. Бу парчалар шоирнинг онгида оғриқ тариқасида уйғонган суратлардир. Достон ҳиссий нидо асосига қурилган. Нидо сўзларда, нидо — оҳангларда, нидо — усулларда! Ҳақиқатан ҳам бу асар разолат олдида лол, тили гапга келмаган одамнинг онгида қолган парчалардан тўқилгандир. Узуқ-юлуқ тасаввурлар, ғалати таассуротлар — бу даҳшатга инсоният иккинчи бора ҳеч қачон йўл бермаслиги керак, деган ғоя атрофида бирлашади. Шоирнинг нидоси умумлашма тусга киради.

Рамз Бобожоннинг иккинчи янги достони «Юсуф ва Зулайҳо, ёки оға-инилар адовати» бой сюжет йўлларига эга. Юсуф ва Зулайҳо қиссаси инсоният ўз онгли тарихида яратган ошиқона достонларнинг энг ноёблари ва энг нодирларидандир. Бундай бениҳоя теран мазмун ва теран қурилишга эга бўлган қиссалар бармоқ билан санарлидир. Юсуф ва Зулайҳо қиссаси асосида жаҳон адабиётида турли даврларда кўп асарлар яратилган. Шулардан XI аср алломаси Ансорийнинг насрий романи, Деҳлавий, Жомий ва Дурбекнинг йирик достонлари, Нозим Ҳикмат ва Томас Маннинг асарлари жуда машҳурдир. Янги давр адабиётида бу қисса шоир Рамз Бобожонни достон яратишга илҳомлантирган.

Шоир қиссанинг асосий қаҳрамонлари ва асосий сюжет қурилишини сақлайди. Мағриб шоҳи Таймуснинг саройи. Таймуснинг ёлғиз қизи гўзал Зулайҳо. Саройдан совчилар ва элчиларнинг кети аримаган. Достон бошланган чоғда ўн олти ёшга тўлган Зулайҳонинг юрагини номаълум дард кемиради. Лекин бу ғамнинг сабабини билмайди. Шоир эса буни севги ташналиги билан изоҳлагандай бўлади. Миср Азизи Зулайҳога лутфан шайдо. У совчилар, совға-саломлар йўллаган. Зулайҳо ўз ихтиёрини подшо отасига топширган. Зулайҳо совчилардан сўнг туш кўради. Тушида тенгсиз ҳуснга эга йигит пайдо бўлади. Қиз тушдан сўнг қарорини йўқотади. Худди шу пайтнинг ўзида саҳрода пода ҳайдаб юрган Юсуфнинг тушига Зулайҳо киради. Лекин Юсуф билан Зулайҳо Мисрда Азиз даргоҳи остонасида бир-бирларини кўришга муяссар бўладилар. Зулайҳо ўз ишқи билан Азизнинг қули бўлган Юсуфни қаттиқ таъқиб қилади. Юсуф эса ўзини хиёнатдан, Азизга нонкўрликдан тияди. Поклик унинг эътиқодига айланган. Рашк ўтида тинимсиз қовурилган Азиз овда ҳалок бўлади. Лекин Юсуф ҳамон ўз қарорида қатъий. Эркинликка чиққан Зулайҳонинг домангирликларини рад қилади. Аламига чидолмаган маъшуқа Юсуфни эл ўртасида шарманда қилади. Юсуф зиндонга тушади. Зулайҳо ўз отаси Таймуснинг юртига қайтади. Қари фиръавн ўлиб ёш фиръавн бир туш баҳонасида Юсуфни банддан озод қилади. Юсуфнинг фиръавн тушига берган таъбири аён бўлади ва у фиръавннинг энг ишончли одамига айланади. Оғир очлик, қаҳатчилик йиллари акаларидан ҳам ўч олади, ҳам уларни очарчиликдан қутқаради. Шундай гўзал достонлар турган чоғда, Рамз Бобожон нима мақсадда бу қиссага қўл урди, деган бир савол туғилиши мумкин. Буни Рамз Бобожоннинг ўзи андек тушунтириб ўтади:

Эски мавзуларда янги муаммо
Ҳал бўлса ажабмас,
зотан кўнгил тўқ!
Аруздан чекиндим, бармоққа ўтдим
Маснавий қўл келмай қолди...
бепарво—
Қофия кечикса,
кутмай иш тутдим,
Оқ шеър жонимга киргандай оро!..

Лекин шоир «эски мавзуларда янги муаммо ҳал қилишга» катта ваъда бериб бизни жуда қувонтиради-ю, қисса сюжети ичига кирган сари бу улуғ сюжет уни қаттиқ исканжага олади ва шу исканжадан қутулолмай ўз ваъдасини унутади. «Янги муаммо» бизга қоронғу бўлиб қолади. Сиз бу муаммони қидириб жуда катта достоннинг ичига қайта-қайта кирасиз. Лекин муаммонинг фалсафий учини тополмай қийналасиз. Эски сюжетдан шоир қандай янги концепция яратганлигини билолмайсиз. Балки «янги муаммо» деганда шоир қисса воқеасига киритган ўзгартишларини назарда тутар? Агар шундай бўлса, сюжетга киритилган ўзгаришлар ҳаммаси жуда равшан. Лекин уларнинг ҳаммаси ҳақида ҳам анча баҳслар олиб бориш мумкин. Барча ўзгаришларга тўхталмаганда ҳам, жилла қурса, биттасини кўриб ўтайлик. Ансорийнинг насрий романида қандай билмадиму, лекин Жомий ва Дурбекнинг ўта хассослик ва буюк эҳтирос билан яратилган асарларида Зулайҳо ўз ишқи билан якто, ўз ишқи билан бениҳоя улуғ, ўз ишқи билан Юсуфдан бошқа ҳаммани асиру мубтало қиладиган гўзал қиз сифатида кўринади. Бундай ишқни табиат, инсон даҳоси аёллардан фақат Зулайҳога ва эркаклардан ёлғиз Мажнунга ато этган. Бу ишқ ўз поёнсизлигида шу даражага етганки, ҳакимлар бетоб Зулайҳони ҳаётга қайтариш учун унинг томиридан қон чиқарганларида, қон ерга тўкилиб хатга айланган. Зулайҳонинг қони ерга тўкилганда у «Юсуф, Юсуф» деб ёзилиб қолган эди. Юсуф ишқи Зулайҳога мана шу қадар сингиган. Унинг юрагида қон эмас, Юсуф номи айланади, унинг юрагини қон эмас, мубтало ишқ тирик тутади. Зулайҳо Юсуфни беҳад, бениҳоя эъзозлайди. Ҳатто аламдан уни зиндон қилган чоғида ҳам, улуғ ҳурматини заррача оз этмайди. Балки ишқи ва эъзози янада ортади.

Рамз Бобожон эса Зулайҳони бутунлай бошқача талқин қилади. Зулайҳо достон-

www.ziyouz.com kutubxonasi

да ишқнинг эмас, қора ҳирснинг қули бўлиб қолган. Ҳирснинг қули бўлиб қолганидан нияти амалга ошмагач, Юсуфни қаттиқ ҳақорат қилишга тушади. Уни «тентак», «тагипаст», «бебаҳра маҳлуқ» деб қарғайди. Юсуфни ерга уриш пайида бўлади:

ЮСУФ
Ҳаддим борми сизга қиё боқмоққа?
ЗУЛАЙҲО
Ҳаддим борми эмиш?!
ўзинг биласан,
Ижозат берсам ҳам муҳрлангандай
Ғафлат кўрпасини нега отмайсан?
Рухсоримга тўйиб боқмайсан нега,
Қалб деганинг тошми, кесакми, нима?

Зулайҳо мана шундай бўралаб қарғаниб турганда, гўзаллик қайда қолади дейсиз. Муаллиф Зулайҳо муҳаббатини «енгил муҳаббат» деб атайди. Шу тариқа Зулайҳо муҳаббатининг энг буюк, энг жозиб оҳанрабоси йўқолади. Қадим гўзал қисса ўз сюжетининг энг улуғ қиррасини йўқотганидан янги талқин бизни ўзига тортмайди, ишонтирмайди, юрагимизда акс садо уйғотмайди. Ислоҳ бадиий жиҳатдан ўзини оқламайди. Бунга ўхшаш жуда кўп фактлар борки, уларнинг бари қадим гўзал баркамол сюжетлар асосида асар яратиш беҳад оғир ва ниҳоятда масъулиятли эканлигини кўрсатади. Улуғ сюжетларга улуғ талқин ва улуғ ислоҳлар керак бўлади. Навоийнинг тэйёр сюжетларга шундай муносабатда бўлгани адабиётимиз тарихидан яхши маълум.

Жуманиёз Жабборов ёзган «Муҳаббат наққоши» достонининг воқеаси ҳам узоқ ўтмишдан олинган. Оламга машҳур меъмор Аҳмад Бухорийнинг икки шогирди бор. Уларнинг ҳар икковлари ҳам устоднинг ёлғиз қизи Зулфизарни севиб қолганлар. Шогирдларнинг бири Зайниддин муаллиф тасвирида жуда истеъдодли наққош. Устод унинг тақдирига катта умид билан қарайди. Шогирднинг иккинчиси Самандбек устод фикрини кўр-кўрона такрорлашга ўрганиб қолган. Унинг устозидан жиндек ўпкаси ҳам йўқ эмас. Назарида устоз бутун меҳри муҳаббатини Зайниддинга бериб, уни, Самандбекни эътибордан соқит қилиб қўйгандек туюлади.

Нуқсонга мисолдир унинг машқлари,
Етукка — Зайниддин ишидир тимсол.
Бунда ноҳақлик бор, адоват, ғазаб,
Устод адолатни унутган тамом.
Йўқ! Тоқат тоқ энди, токай йўлимда
Зайниддин бўлғувси ўтиб бўлмас ғов!..

Самандбек бағрида тутаган бу адоват ва кин олови Зулфизар Зайниддинга кўнгил бергани маълум бўлганда, қора дудга айланади. У қандай бўлмасин ўч олишни кўнглига тугади. Бу орада Зайниддиннинг шуҳрати оламга таралиб, уни Самарқандга таклиф қиладилар. Зайниддин Амир Темурнинг Шоҳизинда комплексида олиб борган қурилишларида иштирок этади. Зайниддин ўз санъаткорлиги ва ғайрати билан кўзга ташланади. Кўп ўтмай улуғ бинолар битиб, Зайниддин шоҳ саройидаги олий базмга таклиф этилади. Баногоҳ базм ўртасида Бухоро савти янграб ўртага гўзал бир раққоса тушади. Раққоса Зайниддинга жуда таниш бўлиб туюлади. Бу чиндан ҳам Зайниддин аҳду паймон билан Бухорога ташлаб келган Зулфизар эди. Қизни Самандбек қандайдир йўл билан қўлга киритиб, уни шоҳ саройига чўриликка сотган ва ўзи ҳам машъум аъёнлар қаторидан ўрин олган эди. Зулфизар базмдан олдин заҳар ичган эди. У Зайниддиннинг кўз ўнгида жон беради. Зайниддин зор-зор йиғлаб қолади. «Шундай якун топди буюк муҳаббат, Бир лаҳза ярқ этиб гўё йўқолди. Лекин нақшлар аро қон-ла битик хат: «Амали Зайниддин» деган ном қолди», деб тугалланади достон. Шоир бунда турлича кайфият ва қарашлардаги инсон характерларининг тўқнашувлари ҳамда шу тўқнашувлар асосида уларнинг ўзига хосликларини очиш имкониятига эга бўлгандай кўринади. Лекин у афсуски тўқнашувларни изчил ва чуқур ҳаётий асосга қурмайди. Муаллиф воқеа тақдим этаётган конфликтдан етарли фойдаланмайди. Натижада қаҳрамонлар тақдири ғалати қисматнинг ўйинчоғи каби ҳал этилади. Воқеа жуда ҳам ихчам ва ўткир, кескин ҳаракатга эга бўлган баллада воқеаси каби таассурот қолдиради.

Евтушенконинг «Сантьяго кабутари» шеърий қиссаси инсон характерини ҳаётнинг ўткир зиддиятлари ичида, шу зиддиятлар заминида туғилган ички драмаларда тасвирлашнинг жуда ёркин намунаси бўла олади. Достон қаҳрамони Энрике жуда кучли руҳий конфликтларни бошидан кечиради. Ота-она ўртасидаги келишмовчиликлар унинг ички дунёсида оғир жароҳатлар қолдиради. Энрике санъатга, эркин яшашга интилади. Лекин унинг интилишлари тинимсиз суратда атрофдагиларнинг тушунмаслиги билан тўқнашади. Онаси уни тушунмайди. Отаси тушунмайди. Энрикени икки аёл севади. Лекин севиб туриб ҳам, улар Энрикени тушунмайдилар. Уларнинг ҳар бири Энрикени бошқача тасаввур қилади. Энрике уларга ёлғон сўзлашга мажбур бўлади. Лекин унинг ёлғонлари тажрибали аёллар томонидан тезда фош этилади. Энрике улар оралиғида иккиланиб яшайди. Лекин аёллар ўзлари севган киши иккиланиб яшашини ҳеч қачон истаган эмаслар. Уларнинг ҳар икковлари ҳам Энрикени ташлаб кетадилар. Революция кунларида Энрикени сен ўртоғингни сотдинг, деб айблайдилар.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Шу туҳмат туфайли у икки энг яқин дўстидан айрилади. У санъат бўйича таълим оларкан, санъатда бутунлай қарама-қарши фикр йўналишига амал қиладиган устозларга дуч келади. Улар Энрикени ўз йўлларига оғдиришга ҳаракат қиладилар. Энрикени бир-бирларидан қизғанадилар. Ва ниҳоят Энрике учун оғир бир пайтда ундан батамом юз ўгирадилар. Энрике ота билан она ўртасида талаш. Отаси ундан келмайсан, хабар олмайсан, деб ранжийди. Онаси эса уни отасининг олдига юбормасликка, турли баҳоналар тўқиб чиқаришга уринади. Энрике мана шундай талашлар, тортишувлар ўртасида қолади. Ва яқинларингни азобга қўйиб яшамоқ — шафқатсизлик деган хулосага келади. Ва ўзини меҳмонхона қаватидан ташлаб ҳалок қилади.

Энрикени ҳалокатга олиб келган ҳодисалар ички даҳшатли драматизми билан ҳайратга солади. Иккига ажралган ота-она, иккига ажралган севги, иккига ажралган устозлар, иккига ажралган дўстлар, иккига ажралган дунё... Энрикенинг ҳаётга, яхшиликка, санъатга ташна қалби мана шу иккига ажралган дунёнинг худди марказида туради. Евтушенко иккига ажралиш даҳшатини умумзамин миқёсига кўтаради. Унинг инсон учун даҳшатли илдизларини катта шижоат билан рўй-рост очиб ташлайди. Характерлар мана шундай қудратли ҳаётий тўқнашувлар, конфликтлар, ранг-баранг коллизияларнинг ҳаракати ичида очилганда, асар жуда кучли таъсир доирасига эга бўлади. Замондошларни инсонпарварликнинг ўлмас идеаллари йўлида тарбиялашга зўр ҳиссасини қўшади.

Достон даврнинг катта муаммоларини кўтариб чиқиши, социалистик воқелигимизнинг ҳаққоний ойнаси бўлоладиган инсон характерлари ва уларнинг ранг-баранг тақдирларини тўлақонли бадиият билан гавдалантириб бериши зарур. Халқнинг қизиқишлари ва маънавий талабларидан йироқ турадиган асарлар билан келажакка кириб бориш мушкул. Қилинган таҳлиллардан қонуний бир савол туғилади? Нима учун сўнгги йилларда яратилаётган аксар достонларда характерлар ва уларнинг тўқнашувлари йўқ? Нима учун муаллифлар достон устунларини тутиб турадиган конфликтли ҳолларни, тўғрироғи ҳаётий конфликтларни акс эттиришдан ўзларини олиб қочадиган бўлиб қолдилар? Ҳарҳолда юқорида кўриб ўтганимиз барча достонлар, айниқса, худди мана шу жиҳати, яъни конфликтлар, коллизиялардан атай четланиши билан ажралиб туради.

Наҳотки бизнинг шу қадар ранг-баранг, беҳад бой, ҳаёт ва ҳаракат чексиз даражада қайнаб ётган турмушимизда эндиликда ҳеч қандай конфликтлар қолмаган бўлса? Назаримда бундай дейишга ҳеч қайсимизда ҳеч қандай асос бўлмаса керак. «Коммунист», «Известия», «Литературная газета» сингари кунда севиб ўқиладиган нашрларимизда қанчадан қанча долзарб ахлоқий, маданий, маиший турмуш, ижтимоий ҳаёт масалалари ўткир тарзда кўтариб чиқилмоқда. Жамиятимизнинг изчил тараққиётига тўсиқ бўлаётган ҳодисалар, иллатлар, нуқсонлар рўй-рост очиб ташланмоқда. Газеталар ўз чиқишларининг юксак даражада таъсирли бўлишига, амалий натижалар беришга қаттиқ интилмоқдалар. Инсон муносабатларидаги мураккабликлар, драмалар билан тўлиқ ҳодисалар дадил кўтариб чиқилмоқда. «Комсомольская правда»нинг ёшлар ахлоқий-маънавий ҳаётини ёритишдаги дадиллиги, ўткир масалалардан ўзини олиб қочмаслиги, ёш авлоднинг қизиқишларига бағрини кенг очаётгани ўрнак олишга арзийдиган намуналардир. Ҳаётда жуда кўп янгиликлар жорий бўлмоқда. Янги одамлар етишмоқда. Улар ўртасида янгича, илгаригилардан фарқланадиган муносабатлар пайдо бўлмоқда. Шундай қайноқ ва жўшқин муҳитда ҳаракат қилаётган достоннавис муаллифларимиз бу кенг спектрли ҳодисалардан узоқ туришлари ажабланарлидир. Достонларнинг мавзулари бугунги жўшқин муҳитдан анча йироқ. Муаллифлар замонавий ҳаёт ва унинг драматик муаммолари ичига чуқур кириб бормаяптилар. Замонамиз кишисининг ёрқин образларини гавдалантириш устида жиддий бош қотирмаяптилар. Мана шуларга кўра бугун ёзилаётган достонларнинг аксариятини ўқиш жуда қийин. Уларни ўқиш жуда кўп меҳнатталаблик билан боғланиб кетади. Достон воқеаларга, характерларга ва агарда булар нима учундир бўлмаган тақдирда жилла қурса қудратли фикрларга бойлиги билан замондошларнинг эътиборини тортмаса, бошқа нимаси билан қизиқиш уйғотади? Агар шулар бўлмаган тақдирда унда достон нима учун ёзилади? Нима учун уларга қимматбаҳо қоғоз саҳифалари ажратилади? Достон шаклларга бой, таъсир жиҳатдан тенгсиз қудрат ва ранг-баранглика эга бўлган жанр. Бундай ранг-баранглик ҳатто романларда ҳам йўқ. Шундай экан, унинг бундан кейинги тақдири ва тараққиёти жуда чуқур ўйлатмоғи, фикр юритишга, баҳслар олиб боришга чорламоғи зарур.

Ҳам ғазалчилик ва ҳам улуғ достончиликнинг отаси бўлган Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонининг ёзилиши тарихи ҳақида бизга ғаройиб маълумотлар қолдирган. У достон бошларида тарих саҳифаларини тинимсиз ахтаргани, янгилик қидиргани ҳақида ажойиб сўзлар ёзади. Шундай изланишлар чоғида баногоҳ унинг қулоғига мўъжаз сас эшитилади:

Топилғай шояд андоғ бир неча сўз,
Сўз айтур элга ул ён тушмаган кўз.
Ани назм этки, тарҳинг тоза бўлғай,
Улусқа майли беандоза бўлғай.
Йўқ эрса, назм қилғонни халойиқ
Мукаррар айламоқ сендин не лойиқ.
Хуш эрмас эл сўнгинча рахш сурмак,
Йўликим, эл югурмиштур, югурмак.
Биравким бир чаманда сойир эрди,

www.ziyouz.com kutubxonasi

Нечаким гул очилган кўрди, терди.
Ҳамул ерда эмас гул истамак хўб,
Бул бўстон саҳнида гул кўп, чаман кўп...

Бу сўзлар ҳамон достон учун ҳам, лирика учун ҳам беҳад долзарб, беҳад зарур сўзлардир. Уларда яратишнинг асл маъноси ва туганмас завқлари бениҳоя теран очиб берилгандир. Навоий насллари шу сўзларга муносиб асарлар билан чиқмоқлари вожиб.

Собир Мирвалиев

АДАБИЙ ТАНҚИД МАСЪУЛИЯТИ

КПССнинг тарихий XXVI ва Ўзбекистон Компартиясининг XX съездларидан кейин ўтган давр мобайнида мамлакатимиз ва республикамиз ҳаётида жуда катта ўсиш, ривожланиш бўлганлиги ҳеч кимга сир эмас. Шу жумладан, маданий-адабий ҳаётимизда ҳам воқеа бўларли силжишлар кечмоқда. Айниқса, КПСС Марказий Комитетининг «Адабий-бадиий танқид ҳақида» чиқарган қарорининг ўн йиллиги ҳамда «Адабий-бадиий ташкилотларни қайта қуриш ҳақида» 1932 йилда чиқарган қарорининг 50 йиллиги муносабати билан адабий танқидчилик жиддий ишларни амалга ошираётганлигини алоҳида қайд этмай бўлмайди. Шунингдек, бу йилларда республикамиз Ёзувчилари ўзининг VIII съездини, СССР Ёзувчилари эса VII съездини ўтказиб, КПСС XXVI съезди кўрсатмаларидан келиб чиқадиган янги вазифаларни белгилаб олдилар. Бу режалар СССР ташкил топганининг 60 йиллиги муносабати билан янгидан янада зўр илҳом билан амалга ошмоқда.

Бундан аёнки, адабиётимиз, қолаверса адабий танқид равнақига таъсир кўрсатаётган сиёсий-ижтимоий ва ҳаётий омиллар тобора сермазмунлик касб этмоқда. Шулардан бири ва энг муҳими партия раҳбарлиги ва раҳнамолиги масаласидир. Буни биз кундалик ҳаётимизда ва бутун адабиётимиз тараққиётида конкрет ҳолда ҳар бир талантга кўрсатаётган ғамхўрликда сезиб турибмиз. Шундай шароитда биз адабий танқид вакиллари, ғоявий фронт кишилари зиммасига юклатиладиган масъулият, бурч ва вазифалар салмоғи янада ортиб бораётганлигини ҳам унутмаслигимиз керак.

Хусусан, КПСС Марказий Комитетининг «Адабий-бадиий танқид ҳақида»ги қароридан сўнг бутун адабиётимиз ва унинг адабий танқидчилиги ана шу масъулият ҳиссини чуқур англагани ҳолда янги кўтарилиш сари бораётганлиги аниқ. «Танқидчилигимиз, — деган эди Георгий Марков мамлакатимиз ёзувчиларининг VII съездига қилган ҳисоботида,— фақат адабиётда эмас, жамият маънавий ҳаётининг бошқа соҳаларида ҳам фаоллашди, обрўси ошди. Адабиётнинг таркибий қисми сифатида ўрни кенгайиб, аҳволи мустаҳкамланди, бадиий ижодда ўйнайдиган роли кўтарилди».

«Совет Ўзбекистони» газетаси ўзининг «Адабиётимизнинг юксак ғоявийлиги учун» деган бош мақоласи билан чиқиб, адабиётимизга партиявий раҳнамоликнинг янги бир намунасини кўрсатди. Хусусан, адабиётимизнинг сўнгги йиллардаги беқиёс ютуқлари, ғоявий чуқур, бадиий юксак асарларнинг сиёсий-ижтимоий, бадиий-эстетик аҳамиятини уқтиргани ҳолда ҳали бу соҳада баъзан бўлса-да, жиддий хато ва камчиликларга йўл қўйилаётганлиги чуқур партиявий позициядан туриб очиб ташланди. Айниқса, халқаро воқеалар кескинлашган, замон нотинч ва суронли ҳозирги даврда, бунинг устига ғоявий душманларимиз юзсизларча, очиқдан-очиқ, туҳмат ва бўҳтон йўлига ўтиб олаётган бир шароитда адабиётимизнинг ғоявий софлиги, активлиги ва жанговарлик руҳини янада ҳам ошириш вазифаларининг илгари сурилиши бежиз эмас. «Дарҳақиқат, қаламкаш дўстлар,— деган эди Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг биринчи секретари Сарвар Азимов СССР Ёзувчиларининг VII съездида сўзлаган нутқида,— биз бундан кейин ҳам ғоясизлик, дунёқарашдаги бефарқлик, аниқ синфий баҳо беришдан чекинишлик кўринишларига қарши муросасиз кураш олиб боришимиз шарт».

Бинобарин, гап яна ва яна бадиий асарларимизнинг ғоявий-бадиий қимматини ошириш ва шу йўсинда баҳолаш масаласига келиб тақалмоқда. Бунда сўзсиз адабий танқидчиликнинг роли, унинг маънавий софлиги ва ҳалоллиги, ростгўйлиги ва партиявийлиги масаласи муҳим роль ўйнайди.

Биргина «Шарқ юлдузи» журналининг ўтган йилги сонларида «Танқид ва адабиётшунослик» рубрикаси остида чиққан мақолаларнинг сони юзтага яқиндир. Агар буларга юбиляр, портрет, тақризларни қўшилса журналнинг ҳар бир сонида ўртача саккиз-ўнтадан мақола босилганлиги маълум бўлади. Бу, айни чоғда, баъзи танқид-

www.ziyouz.com kutubxonasi